

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ У ДЕРЖАВІ ІЗРАЇЛЬ

Крайній П.І.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0002-1263-9392*

Торончук І.Ж.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0003-3887-4750*

Крайній П.І., Торончук І.Ж. Правове регулювання діяльності судів у Державі Ізраїль.

Держава Ізраїль є прикладом успішної імплементації провідних європейських та закордонних практик розвитку державних інститутів. Під впливом невпинного ідейного руху який об'єднав представників єврейського народу на землі яка століттями знаходилась під владою різних країн, по завершенню Другої світової війни та збігу цілої низки геополітичних факторів державним лідерам вдалось використати момент та проголосити незалежність ізраїльської держави. Того ж дня новостворена країна зіткнулась із безпрецедентною загрозою в особі коаліції арабських держав які впродовж першої війни за незалежність зазнали поразки.

Не вдаючись у подробиці перших років виборювання свого права на існування зазначимо лише що наявність потужної правової основи що була сформована за час правління Османської та Британської імперій, Ізраїль, згодом, створив унікальну за своїми характеристиками судову систему. У нашому дослідженні ми зупинимось на аналізі чинного законодавства яким забезпечується правове регулювання усєї судової системи Держави Ізраїль. Виокремлено кілька факторів які вплинули на формування сучасної судової системи та її місця у механізмі стримувань та противаг які дозволяють країні, яка із початку здобуття своєї незалежності постійно перебуває у стані війни із сусідніми країнами дотримуватись високих стандартів незалежності, кваліфікованості та неупередженості.

По-перше, відсутність писаної Конституції визначила на десятиліття вперед постійну конфронтацію між виконавчою та судовою гілками влади що дозволило створити судову систему яка виступає у якості дієвого механізму контролю за діяльністю не лише виконавчої, але й законодавчої гілок влади. По-друге, професійний корпус суддів формувался з-поміж вихідців зі Східної та Західної Європи, Сполучених Штатів Америки які отримали належну юридичну освіту. По-третє, вплив доктрини «загального права» що була невід'ємним цивілізаційним фактором під час дії британського мандату на території тодішньої Палестини всього за кілька десятків років дозволила сформувати не лише основу правової системи нової незалежної держави, але й системи судової. По-четверте, наперекір суттєвим законодавчим змінам у правовому регулюванні судової системи після подій 2023 року та намагання обмежити її незалежність, Верховний суд Ізраїлю, вперше у своїй історії прийняв рішення яким визнав таким що не відповідає конституційним засадам закон про реформу судової системи.

Ключові слова: Держава Ізраїль; судова система; суди; правовий статус; Основний закон; судоустрій.

Krainii P.I., Toronchuck I.Zh. Legal regulation of the Judiciary in the State of Israel.

The State of Israel serves as an example of the successful implementation of leading European and foreign practices in the development of state institutions. Influenced by a continuous ideological movement that united representatives of the Jewish people on a land that had been under the rule of various countries for centuries, Israel's state leaders were able to seize the geopolitical moment following the end of World War II and a convergence of geopolitical factors to declare the independence of the Israeli state. On the very day of its establishment, the newly formed country faced an unprecedented threat from a coalition of Arab states, which suffered defeat during the First War of Independence.

Without delving into the details of Israel's early years of struggle for its right to exist, it is important to note that the country inherited a strong legal foundation from the periods of Ottoman and British rule. Over time, Israel developed a unique judicial system characterized by its distinct features. This study focuses on the analysis of the current legislation governing the judicial system of the State of Israel. Several key factors that have influenced the formation of the modern judiciary and its role within the system of checks and balances are highlighted. These factors enable the country, which has been in a constant state of conflict with neighboring states since its independence, to maintain high standards of judicial independence, professional competence, and impartiality.

Firstly, the absence of a written constitution has led to decades of ongoing confrontation between the executive and judicial branches of government, ultimately resulting in the establishment of a judiciary that effectively serves as a mechanism of control over both the executive and legislative branches. Secondly, the professional judicial corps was formed from individuals originating from Eastern and Western Europe as well as the United States, all of whom had received proper legal education. Thirdly, the influence of the common law doctrine, introduced during the period of the British Mandate in Palestine, played a crucial role in shaping not only the legal framework of the newly independent state but also its judicial system. Fourthly, despite significant legislative changes in the regulation of the judiciary following the events of 2023 and attempts to limit its independence, the Supreme Court of Israel, for the first time in its history, ruled that the judicial reform law was unconstitutional and contrary to the fundamental legal principles of the state.

Key words: State of Israel; judicial system; courts; legal status; Basic Law; The Judiciary.

Постановка проблеми. Особливості правового регулювання судової системи у будь-якій країні зумовлені низкою причин історичного, соціального, економічного значення. Поширення демократичних наративів країнами Близького Сходу ускладнений в силу домінування у їх культурі та правовій традиції ісламу як головної релігії що виконує роль регулятора суспільних відносин. Ряд країн цього географічного регіону час від часу впродовж ХХ ст. відчували на собі вплив західних цінностей, проте так й не спромоглися подолати наявний традиціоналізм у своїх суспільствах. Ізраїль будучи відносно молодою державою одержала унікальну можливість здобути незалежність не лише у вигляді проголошення відповідної декларації. У спадок вона отримала напрацьовані правові інститути та судову практику що сформувалась під час панування на території підмандатної Палестини загального права Британської імперії. Вивчення сучасного стану правового регулювання вже сформованої судової системи Держави Ізраїль має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки як буде зазначено нижче, вона сформувалась під впливом моделі судового прецеденту.

Проте організація з питань адміністрування судів була запозичена з країн континентальної Європи та впроваджена на сформовану попередньо традицію функціонування судової системи. Відсутність єдиного Основного Закону також вплинуло на функціонування судової системи та призвело до окремих загострень між виконавчою владою та судовою владою, зокрема, в частині забезпечення здійснення контролю за законністю прийнятих рішень. Це досягло свого апогею під час судової реформи 2023 року яку Верховний суд Ізраїлю у відповідному рішенні «Movement for Quality Government v. Knesset» HCJ 5658/23 вказав на неправомірність поправки №3 до Основного закону: судоустрій оскільки вона прийнята всупереч установчих повноважень, порушує принцип поділу влади та принцип верховенства права, які є двома найважливішими характеристиками нашої демократичної системи [1]. Певною мірою це рішення найвищої судової інстанції відобразило рівень незалежності судової системи під впливом різноманітних політичних факторів та відсутності єдиної Конституції.

Мета дослідження полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів правового регулювання діяльності судової системи Держави Ізраїль шляхом аналізу наукових публікацій з даної тематики. Крім цього на прикладі окремих рішень Верховного суду Ізраїлю буде встановлено генетичний зв'язок між ізраїльською судовою системою та судовими системами країн загального права. Встановлено, що чинна на сьогодні правова парадигма адміністрування судової системи, організація та проведення добору на посаду суддів різних ланок може слугувати позитивним прикладом для українського законодавця. Крім цього відсутність системних досліджень правового регулювання судових систем країн які є стратегічними партнерами України на Близькому Сході спонукають до вивчення їх національного досвіду у забезпеченні діяльності судової системи. Приклад ізраїльської держави у цьому аспекті є вкрай доречним.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження особливостей формування та розвитку судової системи Держави Ізраїль, порядку взаємодії з іншими органами влади, вплив діючих Основних Законів як однієї із причин наявного конфлікту між виконавчою та судовою гілками влади проводились представниками ізраїльської, американської та європейської наукової спільноти. Серед

іноземних авторів які приділили значну увагу актуальним питанням функціонування судів можемо виділити праці Й. Дотана, П. Лахав, Р. Харріса, А. Кедара, Х. Гербера, М. Маоза, С. Губермана, Л. Варсоффа та ін. В Україні робились спроби комплексного дослідження правової системи ізраїльської держави, джерел права та окремих аспектів діяльності судів Д.В. Лук'яновим, М.Т. Гартман, В.В. Дудченком, В.О. Гончаренком та ін. Проте системного дослідження актуального стану правового регулювання судової системи Держави Ізраїль у вітчизняній правовій науці публічного права не було здійснено. Варто наголосити на активній участі діючих та колишніх Голів Верховного суду Ізраїлю в процесі обговорення перспектив подальшого вдосконалення діяльності судів, забезпечення рівного доступу до суддівської професії та її незалежності М. Шамгара, Ш. Аграната, Е. Хаюта які відіграли значну роль у вдосконаленні правового регулювання ізраїльської судової системи.

Виклад основного матеріалу. Судова система Ізраїлю має унікальну історію становлення та розвитку. Проголошення незалежності відразу ж поставило перед керівництвом держави завдання які потребували негайного вирішення. У період часу з 1948 року і впродовж 1960-х років відбувався перехідний період який ознаменувався формуванням як окремої правової системи незалежної держави, так й переосмисленням тих правових традицій які сформувались під час дії Британського мандату у першій половині ХХ століття. Даний процес відбувався поступово. Проте проголошення Декларації незалежності 1948 року визначило майбутнє конституційного ладу, запеклих дискусій щодо необхідності прийняття Конституції та формування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади [2]. Без вивчення передумов які сформували засадничі орієнтири для функціонування судової системи варто пригадати кілька важливих моментів.

Перший стосується відсутності єдиної писаної Конституції, проте є низка основних законів, яким Верховний суд Ізраїлю надав конституційний статус. У Декларації незалежності Ізраїлю 1948 року зазначалося, «... що Конституція буде прийнята Установчими зборами» [3]. Внаслідок триваючої війни із коаліцією арабських держав, постійного тиску з боку країн Європи та Сполучених Штатів Америки до врегулювання конфлікту вказане вище положення Декларації залишилось нічим іншим як окремим її положенням яке не отримало логічного продовження, адже установчі збори які було створено як законодавчий орган після тривалих дебатів щодо майбутньої конституції зайшли в глухий кут. Тому було запропоновано варіант який влаштовував як прибічників, так й противників прийняття єдиної Конституції та полягав у її створенні в кілька етапів. Передбачалось що вона складатиметься з розділів, кожен з яких матиме назву «Основний закон». До початку 1990-х років Кнесет завершив прийняття майже всіх Основних законів, що стосуються ізраїльських інститутів (які врегульовували діяльність парламенту (Кнесет), уряду, судової системи, президента, армії, державний контролер) [3, с. 483-484]. Проте події 2023 року зі спробою внести зміни до чинного законодавства про судоустрій іще раз привернув увагу правників до відсутності основного закону про законодавство яким мала б врегульовуватись законодавча процедура прийняття як звичайних законів, так й тих з них які є конституційними та є частиною неписаної Конституції Ізраїлю. Такий закон, в теорії, мав би передбачити чіткі повноваження Верховного Суду Ізраїлю для перевірки прийнятих законів на відповідність конституційного законодавства.

Наступним важливим рішенням стало прийняття у 1992 році конституційного законодавства яким завершився цикл запропонований іще установчими зборами в частині формування писаної Конституції. Ними стали Основний закон: людська гідність та свобода [4] й Основний закон: свобода професійної діяльності [5]. Спільним для згаданих нормативних актів встановлення ними правила: закон який порушує права людини є дійсним тільки у випадку якщо він був прийнятий з належною метою та є пропорційним. Тому судова система, а зокрема – Верховний Суд Ізраїлю здійснює судовий контроль не тільки законодавчого процесу, але й рішень які приймаються Кнесетом та урядом. У цьому аспекті ізраїльська судова система продемонструвала високий рівень незалежності, професійності та гнучкості. Це стало у нагоді як після розгляду судових справ які розглядались після прийняття нових Основних законів що допомогло з формуванням нової правозастосовної практики так й після нещодавніх спроб провести масштабну судову реформу якою пропонувалось суттєво послабити судову гілку влади зі сторони уряду.

Правове регулювання забезпечення діяльності судової системи Держави Ізраїль здійснюється на підставі Основного закону: судова влада. Відповідно до Розділу А «Основні положення» судові рішення та судова влада здійснюється Верховним судом, окружними судами, магістратськими судами та іншими судами що визначені законом як суди загальної юрисдикції [6]. Фактично діє трирівнева система яка допускає утворення та діяльність незалежних судів із розгляду трудових спорів. Цей приклад і є реалізацією дефініції «інші суди що визначені законом як суди загальної юрисдикції». Крім цього повноваженнями щодо винесення судових рішень також наділені релігійні суди (бейт-дін), трибунали та інші органи влади. Діє чітке положення за яким суд чи інший орган

який наділений правом приймати судові рішення зобов'язаний бути незалежним від інших органів влади щодо кола питань які пов'язані із прийняттям рішення, окрім випадків що встановлені законом [6].

Розділ В «Судді» врегульовує загальні організаційні та правові відносини які стосуються правового статусу судді. Важливу роль у процедурі призначення особи на посаду судді відіграє Комісія з призначення суддів (далі – Комісія). До її складу входять дев'ять осіб які представляють не лише усі гілки влади, але й представники юридичної спільноти. При цьому кількість членів комісії є незмінною впродовж кількох десятиліть що свідчить про її ефективність. Так, до її складу входять Голова Верховного Суду; два інших судді Верховного Суду які обираються іншими суддями Верховного Суду; Міністр юстиції (за сумісництвом Голова Комісії) та ще один міністр, який призначається урядом; два члени Кнесету які обираються Кнесетом та два представники Асоціації адвокатів, обрані Національною радою Асоціації адвокатів [6].

Судова реформа 2023 року, серед іншого, передбачала суттєві зміни які стосувались складу цієї комісії. Так, пропонувалось надати саме правлячій коаліції право формувати персональний склад Комісії що виглядало як спроба одержати абсолютний контроль над усією судовою системою та поряд з іншими поправками максимально звужити повноваження судів, а особливо – Верховного суду Ізраїлю у здійсненні нагляду за діяльністю законодавчої та виконавчої влади шляхом розгляду справ які стосувались б законності процедури прийняття відповідного рішення або ж закону. Мова навіть йшла про відмову від вже усталеної правової традиції обирати Голову Верховного Суду найстаршого за віком суддю з-поміж суддів Верховного Суду. Це свідчить про інституційну спроможність даної Комісії забезпечити незалежний добір кандидатів на посаду судді будь-якої ланки без проведення ускладненої процедури, залучення додаткових коштів чи постійної зміни правил добору. Така позитивна практика може бути використана задля усунення проблемних аспектів із процедурою призначення суддів в Україні яка є дещо ускладненою та створює перешкоди у своєчасному заповненні вакантних посад яких все більше.

Після призначення судді ним складається присяга. Перебування особи на посаді судді починається з моменту складення ним присяги судді і не припиняється до моменту його відставки, обрання або призначення на одну з посад, які не дають права бути кандидатом у депутати Кнесету. Окремою підставою є прийняття рішення Комітету з добору суддів, за поданням Голови Комітету або Голови Верховного Суду, у випадку якщо воно було прийнято більшістю, але не менше ніж сімома членами Комітету [6].

Передбачається можливість переведення судді з одного суду до іншого. Проте і тут законодавець обмежив застосування даного механізму, а саме: таке переведення може ініціюватись не самим суддею, а за рішенням відповідного органу чи Голови Верховного Суду. Суддя не може бути переведений на постійній основі з суду, в якому він працює, до іншого суду, інакше як за згодою Голови Верховного Суду або на підставі рішення Дисциплінарного суду. Крім цього він не може бути призначений на посаду судді в суді нижчої інстанції інакше як за його згодою. Водночас, суддя не може займатися сумісництвом, а також обіймати державні посади, крім випадків, передбачених законом, або за згодою Голови Верховного Суду та Міністра юстиції [6].

Зазначимо, що відповідний механізм дещо схожий із тим який діє у Великій Британії. Проте якщо Ізраїль використовує його починаючи з 1980-х років, то їх британські колеги провели судову реформу в середині 2000-х. Подібні зміни внесені до законодавства Північної Ірландії та Уельсу [7]. Разом із цим, простежується схожість і з окремими країнами Європи. Як зазначає М.І. Логвиненко «усі рішення про призначення суддів на посаду підписує Президент за рекомендацією Вищої Ради юстиції (щодо суддів Верховного суду Ізраїлю) та Міністерство юстиції і Рада суддів (щодо інших суддів). Незмінюваність суддів у Франції забезпечується через неможливість переведення їх на іншу посаду чи підвищення без їх особистої на це згоди» [8, с. 203]. Тобто, можемо стверджувати що запропонована іще у 1950-1960-х роках модель правового регулювання процедури добору та призначення осіб на посади суддів в Ізраїлі попри свою дискусійність виявилась напрочуд стійкою до будь-яких кардинальних змін та ефективною з погляду кінцевого результату який виражається у забезпеченні судової системи професійними суддями на різному рівні.

Окремо визначаються особливості відповідальності судді. Основним органом який здійснює розгляд дисциплінарних проступків є дисциплінарний суд. До його складу входять як діючі судді, так й ті що перебувають у відставці. Персональний склад формується безпосередньо Головою Верховного суду Ізраїлю. Деталізація процедури дисциплінарного провадження яке розглядається даним судом, подання скарги, склад колегії суддів, її повноваження та переляк стягнень які можуть застосовуватись до судді встановлюються законом. У випадку ж якщо відносно судді подану скаргу, відкрито кримінальне провадження чи оголошено обвинувальний акт Голова Верховного суду Ізраїлю наділяється правом відсторонити суддю на строк який ним визначається самостійно [6]. Як

бачимо, в ситуації з інститутом відповідальності судді ізраїльський законодавець теж покладається на чіткість та зрозумілість положень Основного закону. Передбачаються три випадки які можуть призвести до настання для судді конкретного виду кримінальної відповідальності. Участь будь-якої іншої гілки влади у даному процесі мінімальна, оскільки рішення про відсторонення є дискрецією у межах повноважень Голови Верховного суду Ізраїлю.

У подальших наукових дослідженнях ми зупинимось на окремих рішеннях Верховного суду Ізраїлю яким створювались передумови для застосування у правозастосовній діяльності прийнятих Основних законів та проаналізуємо знакове рішення у справі «Movement for Quality Government v. Knesset HCJ 5658/23» («Рух за якісний уряд проти Кнесету») яким вперше у історії практики суду Верховний суд Ізраїлю визнано закон про судову реформу неконституційним що може вплинути на зміни у правовому регулюванні діяльності судів та всієї судової системи шляхом прийняття конституційного закону яким визначатиметься окрема процедура визнання Основних законів неконституційними [1].

Висновки. Основна роль судової системи Ізраїлю полягає у вирішенні спорів між приватними особами та між приватними особами та урядом. В Ізраїлі існує три основні судові інстанції: Мирові суди, окружні суди та Верховний суд Ізраїлю. Поряд з ними існують незалежні суди з трудових спорів. Магістратські суди в основному розглядають фінансові позови й кримінальні справи. Магістратські суди також виконують функції судів з різних питань. Окружні суди мають юрисдикцію розглядати цивільні позови та кримінальні справи, які не підпадають під юрисдикцію магістратських судів, а також є апеляційною інстанцією щодо рішень і ухвал, винесених магістратськими судами. Мирові суди та окружні суди поділяються на округи відповідно до географічного поділу.

Верховний суд Ізраїлю знаходиться на вершині судової піраміди: він є апеляційною інстанцією щодо рішень окружних судів та рішень магістратських судів. Він наділений повноваженнями і як Вищий суд правосуддя. У цій якості він уповноважений здійснювати судовий нагляд за рішеннями адміністративних органів і різних судів. Законодавство яким забезпечується правове регулювання судової системи ізраїльської держави увібрало в себе окремі елементи британської моделі, а також, моделей європейських країн що робить її унікальним прикладом стабільного функціонування та незалежності від будь-яких впливів зі сторони будь-яких органів влади. У цьому аспекті ізраїльський досвід може бути проаналізований в контексті триваючого реформування української судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Movement for Quality Government v. Knesset HCJ 5658/23 | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/topics/constitutional-amendment> (date of access: 5.03.2025).
2. Declaration of Independence. URL: <https://main.knesset.gov.il/en/about/pages/declaration.aspx> (дата звернення: 11.02.2025).
3. Suzie Navot. An Overview of Israel's «Judicial Overhaul»: Small Parts of a Big Populist Picture. *Israel Law Review*. 2023. 56. P. 482–501.
4. Basic Law: Human Dignity and Liberty. (Originally adopted in 5752 – 1992). *National Legislation Database*. URL: <https://main.knesset.gov.il/activity/legislation/laws/pages/lawprimary.aspx?t=lawlaws&st=lawlawsbasic&lawitemid=2000046> (date of access: 12.03.2025).
5. Basic Law: Freedom of Occupation. (Originally adopted in 5754 – 1994). *National Legislation Database*. URL: <https://main.knesset.gov.il/activity/legislation/laws/pages/LawBill.aspx?t=LawReshumot&lawitemid=155642> (date of access: 12.03.2025).
6. Basic-Law: The Judiciary. (Originally adopted in 5748 – 1984). *National Legislation Database*. URL: <https://m.knesset.gov.il/EN/activity/documents/BasicLawsPDF/BasicLawTheJudiciary.pdf> (date of access: 12.03.2025).
7. Серєда М. Системи добору на суддівські посади у Великобританії. Як можна використати британський досвід для України? Вебпортал Центру політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/systemy-doboru-na-suddivski-posady-u-velykobrytaniyi-yak-mozhnavykorystaty-brytanskyj-dosvid-dlya-ukrayiny/> (дата звернення: 12.03.2025).
8. Логвиненко М.І. Добір суддів на посаду: український та міжнародно-правовий досвід. *The genesis of genius: науково-періодичне професійне видання*. Женева (Швейцарія): Міжнародний науково-практичний конгрес економістів та правників, 2014. С. 201–206.